

ZİYA GÖKALP

ÜÇ AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Cilt : 9

Ekim - Aralık 1988

Sayı : 52

İBRAHİM GÜLŞENİ VE MENÂKIBI

Yazan : Şevket Beysanoğlu

Geçen yazımızda, Gülşeni'nin soy kütüğünü, çocukluk ve gençlik hayatını, Mısır'dan İstanbul'a gelişini, buradaki yaşamını kısaca anlatmaya çalışmıştık. Bu yazımızda, yaşantısının son yıllarına, eserlerine kısaca değindikten sonra, Menâkıbını özetle tanıtmaya çalışacağız.

Gülşeni, bir aralık Çıkrıkçılar başında Atık İbrahim Paşa câmiinde vaazlar verdi. Onun kudretli şahsiyeti burada da, meşhûr âlimlerden halka kadar, geniş bir müntesipler dairesi te'sis etmekte gecikmedi. Fakat Gülşeni, İstanbul'un havası ile imtizac edemiyor, muhite ısınamıyordu. Mısır'a döndü.

Gülşeni'yi doktora tezi olarak seçen ve hakkında en özlü bilgiyi veren Tahsin Yazıcı diyor ki :

«İran'da önce Hakîm Senayî (Ölümü : 525 H./1130 M.) ile açılan tasavvufî şiir yazma çığırını Feridüddin Attar'la (Ölümü : 627 H./1230 M.) tekâmül ettirilmiş ve Mevlâna Celâleddin-i Rumî ile de teamül haline gelmiştir. Senayî, Kur'an-ın âyetlerini manzum olarak tefsirle işe başlamış; Attar, Senayî'nin yolunu takib etmekle beraber tasavvufî şiirlerini de yaptığı tefsirleri bir takım hikâye ve anektodlarla süslemek suretiyle İran Edebiyatının bu sahadaki en güzel örneklerini vermiştir. Tam manasiyle bir vecd ve aşk adamı olmakla beraber dünya çapında bir zekâ ve muhayyileye de sahip olan Mevlâna Celâleddin-i Rumî ile de tasavvuf Edebiyatı muarızlarını bile kıskandıracak bir hâle gelmiştir. Mevlâna şiir yazmağı harikulâde bir kudret telâkki ettiği için şiiri de velilerin başta gelen kerametlerinden saymıştır. Mevlâna zamanımıza kadar aralarında Yunus Emre gibi büyük şairler de bulunan birçokları üzerine tesir etmiştir; fakat bu şairler arasında onu en iyi anlayan ve benimseyen İbrahim-i Gülşeni'dir. Farsça eserlerinde Mevlâna'nın, Türkçe eserlerinde ise Yunus'un ve ikinci derecede Nesimî'nin kuvvetli tesiri altında kalmakla beraber bu şairlerin vecdini benimseyen ve hemen hemen onların coşkunluğunda şiirler yazan İbrahim-i Gülşeni, müteessir olduğu şairlerin şöhreti karşısında kenarda bırakılmak talihsizliğine maruz kalmış, bu yüzden de şimdiye kadar onun eserleri üzerinde durulup kendisine lâyık olan değer verilmemiştir. Halbuki Onun Mevlâna'nın Mesnevi'sine nazire olarak yazdığı Manevî adlı eseri bir tarafa bırakılsa bile Farsça ve Türkçe Dîvanları kendisinin adını unutturmayacak değerdedirler. Esasen vecd halinde üç kâtibe aynı

zamanda üç ayrı dilde şiir yetiştirecek kadar kolaylıkla şiir söylemesi İbrahim-i Gülşeni'nin bu sahadaki istidadını göstermeğe kâfidir. (10)».

Gülşeni'nin Mevlâna'nın tesirinde kalması gayet tabiidir. Çünkü : Mevlâna'nın;

**Didem ruh-i hûb gülşenirâ
An Çeşm ü çerağ-i rüşenirâ**

beytini söyleyerek ileride Ruşeni ile Gülşeni'nin geleceklerini haber verdiği inandırılmıştır. Bu inancı Gülşeni'den bahseden eski kaynakların hemen cümlesi benimsemiş bulunmaktadır. O kadar ki şair Nef'i bile Mevlâna için yazdığı bir medhiyede aynı tesir altında kalarak :

**Bir gülistan-ı müferrihdir dil-i pür feyzi kim
Ana ruh-i Gülşeni'dir bağbanı Manevi
Der küşade ya hazinehane-i endişedir
Anda çeşm-i Ruşeni'dir didebanı münzevi**

beyitleriyle bu görüşe katılmış görünmektedir. Sonra, Mevlâna-Ruşeni ve Gülşeni arasında ruhî bir iltisâkın kabulü tarikatta dahi tesirini göstermiş, Gülşeni tarikatı Şiiliğe karşı titiz davrandığı halde Müteşerri tarikatlara ve bunlar arasında bilhassa Mevlevilik'e karşı müsamahakâr davranmıştır. O kadar ki Gülşeni, Mısır'daki tekkesinin birkaç hücrelerini Mevlevî dervişlerine ayırmış ve her iki tarikat dervişleri Mesnevi ile Manevi'yi birlikte okumuşlardır. Şair Ferâgî'nin bir beytinde dediği gibi :

**Gülşeni dervişi güldür goncelerdir Mevlevî
Bülbül-i hoşhan okur geh Ma'nevî geh Mesnevî**

Kahire'de çıkan bir veba salgınından 9 Şevval 940 H. (M. 1533) tarihinde vefat etmiştir.

MÂTE KUTBÜZZAMÂN İBRAHİM mısraı, ölümü yılını gösterir.

Gülşeni'nin eserlerine gelince : Tesbit eebildiklerimiz şunlardır :

1 — MANEVÎ, kırk bin beyitlik farsça bir mesnevidir. Bilhassa Gülşeniler arasında pek meşhurdur. Mevlâna'nın Mesnevîsine nazire olarak yazılmıştır. Şeyh Lâ'li Mehmed Fenaî tarafından baştaki beş yüz beyitlik kısmı şerhedilmiştir. (Nushaları : İstanbul'da, Bayezid umumî kütüp., Nr. 3588; Ayasofya kütüp., Nr. 2080; Süleymaniye kütüp., Es'ad Efendi, Nr. 2908; Hâlet Efendi Nr. 272.).

2 — Farsça Divan : Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'i mesabesindedir. (Nushaları : Fatih kütüp., Nr. 3866; Millet kütüp., farsça eserler, Nr.

(10) Tahsin Yazıcı, adı geçen eser, sf. 96—97.

418; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüp., Kitapçı Cevad Purdan alınan nusha, ayrıca Farsça Divanın Mesneviyat, Gazeliyat, Rubaiyat ve Kıtaattan yapılmış geniş bir müntehabat, Süleymaniye kütüphanesi, Halet Efendi Nr. 272 de mukayyet Manevi nushası içinde bulunmaktadır.)

3 — Arapça Divan : Şathiyât kabilinden şiirler ile doludur. Ömer İbn Fâriz'in Tâ'îya'sına yazdığı nazireleri de muhtevidir. Gülşeni bu şiirlerde Halil mahlasını kullanmıştır. (Yegâne nusha : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Kitapçı, Mahmud Cevad Purdan alınan nusha.).

4 — Türkçe Divan : Yirmi dört binden fazla beyti ihtiva eder. Bilhassa dil bakımından büyük bir önem taşır. (Nushaları : Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Üniversite kitapları Nr. 982; Millet Kütüphanesi Carullah Veliyüddin Efendi, Nr. 1661; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Mustafa Con 289 Nr. de kayıtlı mecmuanın içinde bulunan Nr. 3 divan; Millet kütüp., Manzum eserler, Nr. 379, İstanbul Üniversitesi kütüp., Nr. 890. Bu beş nushadan yalnız 1 ve 3 numaralı nushalar tam diğerleri ise müntehabattan ibarettir.).

5 — Râznâme : Remel bahrinde Türkçe, tasavvufî bir mesnevidir. (Nushası; Millet kütüp., manzûm eserler, Nr: 932.).

6 — Kanz al-Cavâhir : Bazan Tuyug, bazan da Rubai vezninde yazılmış olan bu eser farsçadır. Takriben yedi bin dörtlüğü ihtiva etmektedir. (Nushası; Üniversite kütüp., Fasça yazm., Nr. 1233).

Bilindiği gibi, Türk edebiyatında evliyâ menkabelerinin müstesna bir yeri vardır. Bu nedenle özel incelemelere konu olmuşlardır (11).

İbrahim Gülşeni'nin Menâkıbı, aynı tarîkâta mensup Edirneli Muhyî-yî Gülşeni (1528—1606) tarafından yazılmıştır. Eser, İbrahim Gülşeni'nin doğumundan ölümüne kadar bütün hayat hikâvesini, yaşadığı yerler olan Azerbaycan, Diyarbakır, Mısır gibi çeşitli ülkelerde geçen menkabelerini, tarihî olaylara sadık kalarak anlatır. Muhyî, bu eserini, Gülşeni'nin oğlu Ahmet Hayalî'nin isteği üzerine yazmıştır. Yazar, aynı zamanda Ahmet Hayalî'nin (12) damadı idi. Değerli bilim adamı Prof. Dr. Tahsin Yazıcı, Menâkıb'ın bütün yazma nus-

(11) Bu konuda geniş bilgi edinmek için bakınız : A. Recep, Türk Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri, İstanbul, 1935; Altan Sunar, Evliyâ Menkabeleri, İstanbul 1938 — 1939; A. Yaşar Ocak, Türk Halk İnançlarında Ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri, Ankara 1984.

(12) Ahmet Hayalî'nin hayat ve eserleri için bakınız : Şevket Beysanoğlu, Diyarbakırlı Fikir Ve Sanat Adamları, c. 1, İstanbul 1957, sf. 101—106.

halarını karşılaştırarak ve sonuna Şemleli-zâde Ahmed Efendi'nin «Şive-i Tarikat-i Güleşniye»sini, gerekli not ve açıklamaları da ekleyerek yayıma hazırlamıştır. Türk Tarih Kurumu tarafından 1982'de bastırılan eser, **Menâkib-i İbrâhîm-i Gülşenî** adını taşır. LXXI+570 sahifedir. Önsöz'ünde de ifade edildiği gibi, kitap, «İbrahim Gülşenî ve etrafındakilerin hal tercümelerini içine aldığı gibi, Yakındoğu'nun iki yüz yıllık tarihi bir panoraması olma niteliğini de taşır. Nitekim eser, bir taraftan İbrâhîm-i Gülşenî'nin Azerbaycan'dan başlayıp, Doğu ve Güneydoğu Anadolu yoluyla devam edip, Mısırda sona eren hayat hikâyesiyle birlikte, hakkında pek fazla bir bilgi bulunmayan Akkoyunlular idaresindeki Azerbaycan'ın tarihî, dinî ve etnik durumuna dair çok kıymetli kayıtları içine almakta, diğer taraftan müellifin Osmanlı devlet ricali ile olan sıkı ilişkileri dolayısıyla, genellikle Osmanlı İmparatoruğu, özellikle de Mısır'daki birçok olay, din, ilim ve devlet ricali ile idari işler hakkında önemli bilgiler vermektedir.» Ayrıca, Akkoyunlular dönemindeki Diyarbakır tarihinin karanlık kalmış birçok noktalarına ışık tutmaktadır.

Bu vesileyle, kitabı,, uzun ve yorucu bir çalışma sonunda mükemmel bir şekilde baskıya hazırlayan Tahsin Yazıcı'yı candan kutlarız.

DOĞUM GÜNÜ

Özleminde değil kimse
sirüs, kümülüs bulutlarından, denize dalarmışçasına
yahutta
Çekmeceleri yalayıp doğayı çirkinleştiren
beton yığınları üzerinden
Yeşilköye inişin ,karaya varışın
İstanbulda kayboluşun, erivip gidişin
Özlemindedir
i n s a n
Boğaz incisine sürtünürcesine
yeşilin her tonunda ağaçlar, düzlükler
ve
billur kemerlerle süslü Belgrat ormanları üzerinden
her ağaca, her düzlüğe, her bende
göçmen kuşların içgüdüsel konma tutkusuyla
süzülüp, süzülüp Yeşilköye varışın
Özleminde değil

Belgrat ormanları

yüreğinden salına, salına süzülen dereciklerinin
her mevsimde yemyeşil tümseklerden
daha bir durgun

daha bir olgun, daha bir gamsız
türküler tutturup, ninnilerle uyutup, uyutup
yaşamından uzun, akıp, akıp gidişinin

ve yine

özleminde değil

Belgrat ormanları

çıplak ayaklı, karnı aç, yakası açık
yüzlerinde özgür yaşamın al, al gülleri simgelenmiş
zaman, zaman çatlak çamurlu ellerinde
beyaz, sarı papatyalar taşıyan

yine de mutlu yayla çocuklarının

Ö z l e m i n d e d i r

Belgrad ormanları

mahmur puslu gecelerden arta kalan yağmur damlalarıyla
günün ilk ışığının gülüp, gülüp kaybolduğu bir sabahta
zümrüt örtülerini yırtarçasına, beyaz tüllerle fışkıran

Baharların

ilk oluşundan beri Doğanın bu can buluşunun
arının, böceğin, kelebeğin, insan ve kuşların

her yıl kutlanan doğum günüdür sanki

ve

işte

Ö z l e m i n d e d i r

Belgrad ormanları

en çok

bu

Do ğ u m g ü n ü n ü n kıvancının

kutlanışının

Cedvet Yardım